

Fenntarthatóságra nevelés az oktatásban

A szervezeti keretek milyen új lehetőségeket nyitnak a környezeti nevelésben?

Mónus Ferenc (2020): A fenntarthatóságra nevelés trendjei, lehetőségei és gyakorlata a közép- és felsőoktatásban. CHERD-H, Debrecen, 198 oldal

BÉRES TAMÁS¹

A fenntarthatóság mint tudományterület ma már nem csak az ökológusok, természettudósok kutatási területe, hanem egyre inkább megjelenik a szociológia, társadalomtudományok, illetve a neveléstudomány vonatkozásában. Hiszen legalább annyira fontos, hogy a diákok, illetve később a felsőoktatási hallgatók is rendszerezett, pontos, tudatosan szerkesztett ismereteket kaphassanak a környezeti fenntarthatóságról, annak társadalmi, gazdasági és szociális-ökológiai jelentőségéről. A fenntarthatóság kérdésköre, az ökotudatosság erősítése az iskolarendszer kiemelt feladata. A fenti területek vizsgálatában, illetve a mai magyarországi oktatási rendszer ökoszemléletének, környezeti fenntarthatóságra való nevelési eszméinek és rendszerének vizsgálatában, bemutatásában nyújt átfogó képet, így hiánypótló kiadvánnyként tekinthetünk Mónus Ferenc könyvére. Áttekintve a hazai és a kapcsolódó nemzetközi irodalmat a fenntarthatóságra nevelés egyes területeit vizsgálva fontos megállapításokat tesz, világos képet rajzol a fenntarthatóságra nevelés hazai színtereiről, illetve az előttük álló feladatokról, célokról.

¹ Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola, Neveléstudományi Doktori Program, e-mail: beres.tamas@nye.hu

RECENZIO – Természet, környezet és társadalom

A szerző Franklin Roosevelttel idézetével ajánlja munkáját: „*Soha eddig nem volt ilyen kevés időnk arra, hogy ilyen sok mindent megtegyünk.* (Roosevelt 1942)² *Oktatási intézményeink oktatási és nevelési gyakorlatát úgy kell meghatározni és megvalósítani, hogy ezek a környezetéért felelősséget vállaló ember és társadalom felé való átállást szolgálják.*” (Mónus 2020: 1)³ Mónus Ferenc úgy látja, a jövő záloga a gyermekekben rejlik, a fiatalság oktatása, nevelése, így gondolkodásuk formálása kiemelten fontos kérdés. Az emberiség mára, úgy tűnik, visszafordíthatatlan környezetkárosító tevékenysége kihívás elé állítja a jövő generációit. A környezettudatos nevelésben, a fenntarthatóság szemléletének kialakításában, az úgynevezett ökoszocializációs misszióban fontos feladata van az oktatási rendszernek. De vajon így gondolják-e ezt az oktatási rendszer működéséért, irányításáért felelős szakemberek, a tanárok és az oktatók? Tehetjük fel a kérdést a könyvet olvasva.

A könyv céljaként meghatározható, hogy motiválni és szükséges ismeretekkel, jó példákkal kívánja ellátni azokat a középfokú- és felsőoktatásban vagy oktatásfejlesztésben dolgozó szakembereket, akik nyitottak rá, hogy tegyenek valamit a jövő generációk szemléletformálásáért. Segítséget kíván nyújtani tanároknak, oktatóknak, kutatóknak, vezetőknak, oktatásszervezőknek, oktatásfejlesztő és oktatáspolitikai szakembereknek, hogy át tudják tekinteni az egyes képzési szintek szerepét az élhető emberi élet és az emberi társadalmak jövőbeli fenntarthatósága szempontjából. Továbbá elő szeretné segíteni a fenntarthatósági szemlélet szélesebb körű elterjesztését, az oktatás említett szintjei esetében a képzési tartalmakba való integrálását, a várható akadályok leküzdését, illetve ezen gyakorlatok hazai és nemzetközi jó példákon keresztüli megismerését.

„*Be kell látni, hogy a következő generációknak más típusú tudásra és a környezethez való teljesen más viszonyulásra lesz szükségük a túléléshez, mint amit a XX. század iskolái nyújtottak.*” (Mónus 2020: 1)⁴ – vallja a könyv ajánlójában a szerző.

De melyek is a fenntarthatóságra nevelés színterei? A kötet nyolc fejezetből áll, melyekben sorra veszi a fenntarthatóságra és a környezeti nevelésre vonatkozó legfontosabb hazai és nemzetközi szakirodalmat, megvizsgálja a jelenlegi trendeket, kutatási irányokat. Az első fejezetben a fenntarthatóságra nevelés módszertani megújításának kereteit vizsgálja, illetve azt, hogy a fenntarthatóságra neveléshez kapcsolódó innovatív pedagógiai módszertan milyen lehetőségeket kínál a 21. század kihívásaival teli oktatási-nevelési folyamatokhoz. A második fejezetben a fenntarthatóságra nevelés pedagógiájának eddig elért sikereit, továbbá a jelenkori ember-természet, gazdaság-környezet viszony megváltoztatásának nehézségeit, és az

² Franklin D. Roosevelt: Fireside Chat, 1942. február 23.

³ Mónus Ferenc (2020): A fenntarthatóságra nevelés trendjei, lehetőségei és gyakorlata a közép- és felsőoktatásban. Oktatáskutatók könyvtára, Debrecen, 1. old.

⁴ Mónus Ferenc (2020): A fenntarthatóságra nevelés trendjei, lehetőségei és gyakorlata a közép- és felsőoktatásban. Oktatáskutatók könyvtára, Debrecen, 1. old.

RECENZIO – Természet, környezet és társadalom

ezzel kapcsolatos kételyeit mutatja be a szerző. A harmadik fejezetben definiálja a környezeti- és a fenntarthatóságra nevelés fogalmait a tudományos szakirodalom, illetve a gyakorlati élet (oktatás, nevelés) tapasztalatait is alapul véve. A két terület különállóságával vagy összemoshatóságával kapcsolatos kérdéseket vizsgálja, sorra veszi a hasonlóságokat és különbségeket. A negyedik fejezetben körképet ad a szerző a fenntarthatóságra nevelés hazai hangsúlyairól, fontosabb pontjairól, vizsgálja a közoktatás szabályozásának ide vonatkozó kérdéseit, illetve a közép- és felsőfokú oktatási szinteken alkalmazott pedagógiai módszereket, lehetőségeket. Az ötödik fejezet (*Bepillantás a középiskolai padokba*) a középfokú oktatás fenntarthatósági és környezettudatosságra való nevelésben elindított jó gyakorlatait veszi sorra, így beszél az ökoiskolák rendszeréről, párhuzamot von a hazai és külföldi ökoiskolai rendszerek és a használt módszertanok között, belepillant a környezettudatos gondolkodással és környezettudatos viselkedéssel kapcsolatos hazai és nemzetközi kutatási eredményekbe.

A hatodik fejezet a felsőoktatásé, a *Lassan zöldülő felsőoktatás* címet viseli, mellyel Mónus Ferenc már a címben utal a környezettudatosság, illetve a fenntarthatósági törekvések kapcsán a felsőoktatásban is csak nagyon lassan végbemenni képes változásokra. Itt kerül szóba az oktatás, a gazdaság és társadalom kapcsolata is, így szöveges többek között a felsőoktatás speciális szerepéről a fenntartható társadalmakra való áttérés tekintetében. A felsőoktatás és a (regionális) gazdaság kapcsolata nem vitatott, egymásra hatása fontos szerepet játszik az adott térség fejlődésében, így kiemelt és hosszútávú hangsúlyt kaphat a környezeti fenntarthatóság. A fejezetben kap helyet a fenntarthatóságra nevelés lehetséges kiterjesztésének folyamata, elemzése több hazai egyetemről vett jó példával alátámasztva. Láthatjuk, hogy a felsőoktatás hatása egyre erősebb lesz a lokális szinten is, mind gazdasági, mind innovációs potenciálját illetően, szemléletformáló ereje meghatározó a helyi kulturális, közösségi és szociális folyamatok terén is.

A könyv hetedik fejezetében a hálózatok fenntarthatóságra gyakorolt szerepét vizsgálja. „E könyv témája szempontjából legérdekesebb azonban az, hogy hogyan segíthetnek különböző hálózatok a környezetünkért felelős magatartás kialakításában, az ezzel kapcsolatos információk megszerzésében és továbbadásában, illetve hogyan segíthetik bizonyos hálózatok a környezeti- és fenntarthatóságra nevelésben tevékenykedő oktatók, pedagógusok szemléletformálási munkáját.” (Mónus 2020: 148)

A nyolcadik fejezetben összegzi az általa tapasztaltakat, és olyan irányelveket, ajánlásokat fogalmaz meg az oktatás szabályozói, fejlesztői, illetve a középiskolák és egyetemek polgárai számára, amelyek segítségével, megelégedésével könnyen és hatékonyan megerősíthető a fenntarthatósági szemléletváltás és a környezeti és fenntarthatóságra nevelés az oktatás adott intézményi szintjein.

Mónus Ferenc könyve bemutatja a fenntarthatóság hazai és nemzetközi modelljeit, melyek kapcsán felmerül a kérdés az olvasóban, vajon milyen tudással rendelke-

RECENZIO – Természet, környezet és társadalom

zik ma a fenntarthatóságról a tanár, az oktató? Mi az a tudásbázis, mi az a szemlélet, amit tovább adunk? Mi a vágott cél a fenntarthatóságra nevelés munkájában?

A fenntarthatóság mint szemlélet az elmúlt évtized egyik legdivatosabb szakmai fogalma lett, életünk szinte minden területén jelen van, ugyanakkor a fogalom mögött található, az azt megtöltő szakmai tartalom nagyon sokszínű, sokféleképpen értelmezett. A fenntarthatóság gazdasági és társadalmi jelentősége összefonódik a környezettudatos gondolkodással és a környezetvédelemre való törekvéssel, a mánapság zöld gondolkodásnak hívott cselekvések összességével. Egyre több szakmai fórumon kap teret a téma, tudományos megalapozottsága kétségtelen. A kérdés az, hogy ezek, a kutatók által tényekkel alátámasztott eredmények, mennyire jutnak el a döntéshozók, a gazdasági szféra vezetőinek asztalára, és ha eljutnak, mennyire kerülnek tudatosan beépítésre a gazdasági folyamatokba, elősegítve ezzel a bolygó ki-
zöldítését, a környezetvédelem és a fenntarthatósági szemlélet megerősödését. Nem utolsó szempont az sem, hogy a zöldítési folyamatok valóban kisebb környezetterheléshez, fenntarthatóbb társadalmakhoz járulnak hozzá, vagy csak a mai trendeket meglovagoló 'greenwashing', azaz zöldrefestés folyamatai (Kopnina 2019, de Freitas Netto et al. 2020), vagy a legkisebb ellenállás mentén megvalósított, de várhatóan a fenntarthatósági átalakulás szempontjából kishatású, jelentéktelen folyamatok (Málovics et al. 2016).

A környezeti és fenntarthatósági szemléletformálás fontos terei és jelentős fejlődést mutató színterei lettek a civil szervezetek által indított kezdeményezések. Ugyanakkor a hagyományos színterek, így az oktatási rendszer, a család – mint a nevelés és véleményformálás, ismeretátadás, szemléletformálás első szintje –, majd a munkahelyi közösségek – mint a környezettudatosság, illetve a zöld és fenntartható munkahelyek megteremtésének terepe – szintén elengedhetetlen elemei a folyamatnak.

Mónus Ferenc a fenntarthatóságra nevelésnek két alapvető pilléréről beszél, így fontosnak tekinthető a lexikális információk átadása, a lexikális tudás felépítése. Ez utóbbi nagy szerepet játszik abban, hogy kialakuljon a környezeti érzékenység vagy tudás kompetenciája, azaz az ún. környezeti szocializáció során a személy megtanulja, hogy hol a helye a természetben, milyen folyamatok által függ ő maga a természettől, és milyen negatív társadalmi cselekvésekkel változtat az ökoszisztémán⁵, mellyel felborítja élő rendszereink egyensúlyát. A fenntarthatóságra nevelés másik alapvető pillére a természethez és a lokális és globális élő rendszerekhez való érzelmi viszonyulásunk, melynek történeti megváltozását Mónus az ökológiai szemlélet változásaként, illetve összetett pszichológiai folyamatként ír le. A szerző szerint „a magyar oktatási rendszerben általában az lexikai elemek jelennek meg hangsúlyosabban, míg az érzelmi viszonyulásra ható elemek többnyire kevésbé hangsúlyosak (részben ide sorolhatók a természeti környezetbe tett kirándulások és az erdei iskolai foglal-

⁵ Az ökoszisztéma fogalma itt az élőhely és az ott élő társulások együttese.

RECENZIO – Természet, környezet és társadalom

kozások). A nevelési folyamatok ez utóbbi területen sokkal inkább fejlesztendők.” (Mónus 2018: 99–100)

A kötet arra a kérdésre is választ keres, hogy miért van szükség a környezet-tudatos gondolkodásmód átadására, a fenntarthatósági ismeretek beépítésére az oktatási rendszerbe. Válaszként a kötet több helyen megemlíti ezzel kapcsolatban a hazai környezeti nevelés jelentős vezéralakjainak munkáit, gondolatait is (pl. Fűzné 1997, Havas – Varga 1999, 2006, Gyulai 2008, Kováts-Németh – Bodáné Kendrovics 2015). A fenntartható szemléletet alkalmazó iskolákban cél a diákok kíváncsivá tétele, a téma iránti érzékenyítése, érdeklődésük felkeltése. A szerző megfogalmazza, több szakember gondolatait összegezve, hogy a fenntarthatóság és a környezet-tudatosság szemlélete nyitott iskolát feltételez. A könyv fontos megállapítása, hogy az iskolai környezettudatos gondolkodásmód megteremtésének elengedhetetlen feltétele, hogy lokálisan is helyt álljon és példát mutasson a pedagógus, valamint az iskola is aktív része, formálójá legyen a helyi ökokörnyezetnek, hiszen ezáltal tud hitelessé és eredményessé válni.

A kötet jelentősége abban is megmutatkozik, hogy átláthatóan és rendszerbe foglalva mutatja be a hazai oktatás fenntarthatóságra törekvési eredményeit, illetve átfogó képet kap a szakirodalmi és kutatási eredményekről, azokat strukturáltan véve sorra.

A könyvben szinonimaként használja a szerző a környezeti nevelés és a fenntarthatóságra nevelés fogalmakat. Véleménye szerint „mindkettő lényege, hogy a környezettudatosság (természeti környezetünkkel való felelős gondolkodás és viselkedés, ennek gazdasági és társadalmi vonzataival) kialakítását, megerősítését, illetve végső soron az emberi társadalmak környezeti fenntarthatóságát szolgálja. Szolgálja azt, mivel e természeti környezettől függünk mi emberek, mint egyének, és az általunk alkotott társadalmak is.” (Mónus 2020: 20)

Több hazai tanulmány és kutatás foglalkozik azzal, hogy milyen folyamatok mentén épült be és milyen szinten tart a hazai felsőoktatás zöldítése. Az oktatási intézmények működési folyamataiban egyre több területen jelenik meg a környezettudatosság, illetve formálásának igénye. Továbbá fontos eredmény, hogy egyes felsőoktatási intézmények képzéseibe, illetve tantárgyi hálójában is megjelennek a fenntarthatósági ismeretek, bár ezek elsősorban még a természettudományos szakokhoz (tudományterülethez) köthetők. Fontos cél, hogy a tanárképzésben erősödjön a környezettudatos szemléletformálás, és az ezt segítő módszertani ismeretek megalapozása. Hiszen a fenntarthatóság szemléletének továbbadása a köznevelés szintjein az intézményrendszer folyamatain túl a tanárok feladata, illetve nevelési munkájuk része kell legyen.⁶

⁶ Oktatási Hivatal (2019a): Útmutató a pedagógusok minősítési rendszerében a Pedagógus I. és Pedagógus II. fokozatba lépéshez. (hatodik, módosított változat). Hatályba lépés: 2019. 06. 14.

RECENZIO – Természet, környezet és társadalom

Mónus Ferenc úgy fogalmaz: mind „az oktatás szabályozásában, mind a tanárok valós szemléletében, a környezet terhelésének minimalizálását célzó szemlélet átadásának hatékonyságában, tehát a környezeti nevelés megvalósulásában a hangsúlyok átrendeződésére van szükség. A pedagógusoknak, oktatóknak és az oktatás szabályozóinak fel kell ismerni, hogy nemcsak a technológiai lehetőségek megteremtését és kimerítését lehetővé tévő tudásátadásnak, hanem az életmódunkat, napi döntéseinket, gondolkodásmódunkat befolyásoló szemléletformálásnak is jelentős teret kell biztosítani az oktatási intézményekben.” (Mónus 2020: 46)

A szerző könyvével fontos lépést tesz a felé, hogy a fenntarthatóságra nevelés kiemelt prioritássá váljon, szemlélete érvényesüljön a tananyagszervezésben, a kompetenciafejlesztésben, az operatív tevékenységekben, a menedzsmentben és a különböző távlatú stratégiai tervezésben is.

A fenntarthatósági kompetenciákat tantárgyakon és tudományterületeken átívelő módon a legtöbb tantárgy, illetve kurzus kereteit kihasználva kell kialakítani, aktív szerepet adva ebben a természettudományokon kívül a nem természettudományos tárgyaknak is. Nem a lexikális tudásátadással, hanem főként érzelmi oldalról, illetve problémamegoldás oldaláról közelítve kell megpróbálni a szemléletformáló és a motiváló hatást elérni. A szaktárgyi, lexikális tudásátadásban is növelni kell a hagyományos, frontális oktatástól eltérő pedagógiai módszerek hangsúlyát. Hálózatokba, intézmények közötti és intézményen belüli tapasztalatcserékbe bekapcsolódva biztosítani és motiválni kell a tanárok és oktatók szemléleti és módszertani fejlődési lehetőségeit, a képzők képzése és az egész életen át tartó tanulás koncepciók általános érvényre jutását. A fenntarthatóság gondolatiságát lehetőleg az iskola egész intézményi rendszere (infrastruktúra, rejtett tanterv, társadalmi kapcsolatok stb.) képviselje (lásd például ökoiskola elvek). Több kutatásra lenne szükség a pedagógiai módszertani fejlesztések tudományos megalapozottságával összefüggésben, amelyek vizsgálják, hogy a középiskolákban és a felsőoktatási intézményekben a fenntarthatósággal kapcsolatban mennyire hatékonyan érvényesülnek a nevelési célok az önismeret, a médiaismeret, az életviteli ismeretek, a fogyasztási szokások, a szakmai ismeretek, illetve a társadalmi-gazdasági elvárások területén. Külföldön számos kutatás zajlik e téren, míg a hazai kutatások jelentősen elmaradnak ezek mögött.

Élhető és tudatosan tervezett jövőképünk paradigmája a fenntarthatóság nélkül elképzelhetetlen. A környezettudatosság már ma is életünk szerves része. Ahhoz, hogy valóban hasznosítható és naprakész ismeretek segítsék a környezeti fenntarthatósági ismeretek átadását az oktatási rendszer, a benne oktatók és környezettudományi szakemberek együttműködése szükséges. Ezért is fontos szempont, egyúttal szakmailag is hitelesíti a könyv tartalmát az, hogy a szerző az oktatáskutató és az ökológus kettős nézőpontjából fejt ki álláspontját, így részben a természettudós narratíváján keresztül mutat egyedi képet a fenntarthatósági törekvések, valamint a környezettudatosságra nevelés hazai eredményeiről.

RECENZIO – Természet, környezet és társadalom

A jövő a fenntarthatóságé. Mónus Ferenc rávilágít arra, hogy környezettudatoság nélkül nincs jövő. A szerző optimizmusa áthatja a könyvet, mely az olvasóra is átragad, tenni akarunk és láthatóvá válik a cél, illetve a hozzá vezető út. A könyvben kijelölt elsősorban oktatási, illetve oktatásszervezési feladatok elvégzésének eszköztárához nélkülözhetetlen tudás és szemlélet feltöltéséhez a könyv is hozzájárul. Nyilvánvaló az emberi fajnak – legalábbis jelenkori pazarló és materialista szemléletünknek – újjá kell születnie. Ehhez szolgáló mottóként, motivációként a szerző a könyv utolsó lapján Chris Bright az emberi faj többszöri kulturális megújulásáról írt szavait idézi. „Ami teljesen megszokottnak tűnik valaminek a megtörténte után, az előtte gyakran csodának látszott volna.” (Bright 2003: 21)

Irodalom

- Bright C. (2003): Jövők történelme. In: Varga É. (szerk.): A világ helyzete 2003. Föld Napja Alapítvány, Budapest.
- de Freitas, N. – Falcao Sobral, M. F. – Bezerra Ribeiro, A. R. – da Luz Soares, G. R. (2020): Concepts and forms of greenwashing: a systematic review, *Environmental Sciences Europe* 32.
- Fűzné Kószó M. (1997): Élményközpontú módszerek a biológia tanításában. In: *Biológia tanítása módszertani folyóirat*, 5(2): 27–30.
- Fűzné Kószó M. (2010): Kooperatív módszerek a természetismeret tanításában. In: VIII. Nemzetközi Tudományos Tantárgypedagógiai Konferencia. Eötvös József Főiskolai Kiadó, Baja, 146–150.
- Fűzné Kószó M. (2011): Környezetünkről természetesen tanítani. Módszertani kézikönyv a tanító szakos hallgatók és gyakorló tanítók számára. Szegedi Tudományegyetem JGyPK, Szeged.
- Gyulai I. (2008): Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről. Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest.
- Havas P. – Varga A. (1999): Pedagógusok a környezeti nevelésről. *Új Pedagógiai Szemle*, 49(5): 96–104.
- Havas P. – Varga A. (2006): A környezeti neveléstől a fenntarthatóság pedagógiai gyakorlata felé. <http://ofi.hu/havas-peter-varga-attila-kornyezeti-nevelestol-fenntarthatosag-pedagogiai-gyakorlata-fele>
- Kopnina, H. (2019). Green-washing or best case practices? Using circular economy and Cradle to Cradle case studies in business education. *Journal of Cleaner Production*, 219, 613–621.
- Kováts-Németh M. – Bodáné Kendrovics R. (szerk.) (2015): A környezetpedagógia elmélete és gyakorlata. Palatia Nyomda és Kiadó, Győr.

RECENZIO – Természet, környezet és társadalom

- Málovics G. – Juhász J. – Hajdu K. – Gyarmati L. (2016): Az egyetemek környezeti fenntarthatóságának megközelítései – a Szegedi Tudományegyetem esetén keresztül. *Vezetéstudomány-Budapest Management Review*, 47(6): 16–29.
- Mónus F. (2018): A környezettudatosságra és fenntarthatóságra nevelés alapvető területei és szinterei. In: Molnár M. – Halász J. – János I. – Hörcsik Zs. – Mónus F. (szerk.): *A biológia aktuális problémái*. Tananyag, Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza.
- Mónus F. (2020): A fenntarthatóságra nevelés trendjei, lehetőségei és gyakorlata a közép- és felsőoktatásban. Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ (CHERD), Oktatókutatók könyvtára, 9., Debrecen.
- Roosevelt, F. D.: Fireside Chat, 1942. február 23. <http://www.fdrlibrary.marist.edu/archives/collections/franklin/?p=collections/findingaid&id=582&rootcontent-id=246681&q=Fireside+Chat#id248228>